

Bir Disiplin Olarak Çevre Dilbilim: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Gelişim Süreci

Ecological Linguistics as a Discipline: Concepts, Approaches, and Development Process

Öz

Günümüzde artan çevresel krizler, insan-dil-çevre ilişkisini anlamayı ve bu ilişkide dilin rolünü sorgulamayı zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda çevre dilbilim, dilsel ifadelerin doğa ve toplum üzerindeki etkilerini analiz ederek, çevre bilincinin oluşturulmasında kritik bir disiplin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma ile disiplinler arası bir alan olarak çevre dilbilimin kavramsal temellerinin, kuramsal yaklaşımlarının ve gelişim sürecinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bildirinin önemi, çevre sorunlarının sadece ekolojik değil, aynı zamanda sosyal ve dilsel boyutlarını da açığa çıkararak, dilin çevresel farkındalık ve sürdürülebilirlik süreçlerindeki rolünü vurgulamasıdır. Araştırmada, çevre dilbilimi alanında yapılan çalışmalar doküman analizi ve tarihsel yöntemlerle incelenmiş; alanın temel kavramları ve teorik yaklaşımları detaylı biçimde ortaya konmuştur. Ayrıca çevre dilbilimin tarihsel gelişimi, Einar Haugen, Claude Hagège, Alwin Fill, Wilhelm Trampe gibi öncü araştırmacıların katkıları bağlamında ele alınmıştır. Kuramsal olarak, dilin sadece iletişim aracı değil, aynı zamanda insan-çevre ilişkisini şekillendiren bir yapı olduğu, dolayısıyla sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada dilin dönüştürücü bir güce sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Araştırma bulguları, çevre dilbilimin, dilsel pratiklerle çevresel sorunlar arasındaki ilişkiyi analiz etmede önemli bir kuramsal çerçeve sağladığını göstermektedir. Bildiri, dilsel söylemlerin çevreye olumlu veya olumsuz etkilerinin fark edilmesi gerektiğini vurgulamakta ve çevre dilbilimin daha fazla disiplinler arası iş birliğiyle gelişmesi gerektiğine işaret etmektedir. Disiplinin özellikle eğitim, medya ve politika gibi alanlarda daha fazla etki yaratabilmesi, çevresel farkındalık ve sürdürülebilirlik yönündeki toplumsal duyarlılığın güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma, dilin çevreyle kurduğu dinamik ilişkiyi kuramsal bir zeminde

tartışarak, çevre dilbilimi literatürüne hem teorik hem de uygulamalı düzeyde anlamlı katkılar sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Dilbilim, Sürdürülebilirlik, Çevre ve Dil İlişkisi

Abstract

In today's world, the increasing environmental crises have made it imperative to understand the relationship between humans, language, and the environment, and to question the role of language within this relationship. In this context, ecolinguistics has emerged as a critical discipline that analyses the effects of linguistic expressions on nature and society, thereby contributing to the development of environmental awareness. This study aims to comprehensively examine the conceptual foundations, theoretical approaches, and developmental trajectory of ecolinguistics as an interdisciplinary field. The significance of the paper lies in its effort to reveal not only the ecological but also the social and linguistic dimensions of environmental problems, emphasizing the role of language in processes of environmental awareness and sustainability. In the study, research conducted in the field of ecolinguistics was examined through document analysis and historical methods, and the key concepts and theoretical approaches of the field were presented in detail. Furthermore, the historical development of ecolinguistics has been addressed in the context of contributions made by pioneering scholars such as Einar Haugen, Claude Hagège, Alwin Fill, and Wilhelm Trampe. Theoretically, the study underscores that language is not merely a tool for communication but also a structure that shapes human-environment interactions, and thus possesses transformative power in achieving sustainability goals. The findings of the study demonstrate that ecolinguistics provides a significant theoretical framework for analysing the relationship between linguistic practices and environmental issues. The paper emphasizes the necessity of recognizing the positive or negative impacts of linguistic discourses on the environment and highlights the need for further interdisciplinary collaboration in the development of ecolinguistics. The discipline's potential to create greater impact, particularly in areas such as

education, media, and policy, can contribute to strengthening societal sensitivity toward environmental awareness and sustainability. In conclusion, this study aims to make a meaningful contribution to the ecolinguistics literature at both theoretical and practical levels by discussing the dynamic relationship that language establishes with the environment on a theoretical basis.

Keywords: Ecolinguistics, Sustainability, Language and Environment Relationship

1. Giriş

Günümüzün büyük sorunlarından biri olan çevresel krizler, çevresel etkinin yanı sıra kültürel, toplumsal ve dilsel süreçlerle de doğrudan bağlantılıdır. Doğaya ilişkin algılarımız, bu algıları şekillendiren söylemler ve bu söylemlerin temelini oluşturan dilsel yapılar, çevresel tahribatın hem oluşumunda hem de önlenmesinde belirleyici bir rol oynayabilir. Bu bağlamda, çevre dilbilimi, insan-dil-doğa ilişkisini inceleyen ve dili çevresel sürdürülebilirlik bağlamında değerlendiren bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, çevre dilbilimin kavramsal ve kuramsal zeminini ortaya koymak, alanın gelişimini tarihsel perspektif içerisinde değerlendirmek ve dilin çevresel farkındalık yaratmadaki dönüştürücü gücünü ortaya koymaktır.

2. Kuramsal Çerçeve

Çevrebilim kavramı, ilk kez 1866 yılında Ernst Haeckel tarafından biyoloji alanında kullanılmıştır. 1970 yılında bu kavram, dil ile birlikte de kullanılmaya başlanmıştır. Einar Haugen (1972), “Çevre dilbilim” (An Ecology of Language) başlığını ilk kez bir konferans sunumunda kullanmıştır ve çevre dilbilim konularını dil ölümü, dil değişimi, dil teması ve dil çatışması olarak belirtmiştir. Harald Hartmann (Fill, 1993) ise 1980 yılında çevre dilbiliminin değişkenlerini kültürel, sosyal, politik, psikolojik, etkileşimsel ve dilbilimsel

değişkenler olarak nitelendirmiş ve söz konusu değişkenlerin birey ve grupların dilsel davranışlarını belirlediğini dile getirmiştir. Denison (1982) ise çalışmasında biyoloji ile dilbilim arasındaki benzerliğe vurgu yapmıştır. Bu şekilde nesli tükenmekte olan hayvanlar ve bitki türlerini, yok olmaya yüz tutmuş dillerle karşılaştırmıştır. Bir diğer araştırmacı Dwight Bolinger (1980), hava ve su kirliliği vb. çevresel sorunlarla “dilini kirlenmesi” arasında bir paralellik kurmuştur. Ona göre dil, insan davranışını ve düşüncesini belirleyerek reklam, siyaset ve günlük habercilikte bir manipülasyon aracı olarak kötüye kullanılabilir. Fill de 1987 yılında Bolinger ile benzer görüşleri savunmuş, çevrenin tehdit altında olması ile insan- doğa ilişkisini incelemiştir. Fill’e göre (1993), çevre dilbilim, dili olan ya da olmayan tüm varlıkların barış içinde bir arada yaşamasına hizmet eden bir bilimdir. Bunun yanı sıra Fill, 1993 yılında yazdığı kitabında çevre dilbilimin, dil ile dünya arasındaki etkileşimi dikkate alan ve olguların ve ilişkilerin çeşitliliğini gözetenek küçük olanın korunması için çaba gösteren dilbilimin bir dalı olduğunu ifade etmiştir (Fill, 1993). Wilhelm Trampe ise (1990), dilsel eylemlerle doğal çevrenin ihlali ve tahribatı arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymuştur. 1985 yılında Claude Hagège (Fill, 1993), insan, dil ve doğal koşullar arasındaki karşılıklı ilişkileri konu alan bir bilim dalı olarak çevre dilbilim kavramını kullanmıştır. Michael Halliday (1990), dilin yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda tüketim odaklı yaşam tarzlarını ve çevresel yıkımı meşrulaştıran ideolojileri üreten ve sürdüren güçlü bir araç olduğunu savunur. Arran Stibbe (2015), dili ideolojiyle iç içe görerek çevre dilbilimini, doğayı tahrip eden söylemleri eleştiren, sürdürülebilir yaşamı destekleyen alternatif anlatılar öneren ve ekolojik değer temelli etik bir müdahale biçimi olarak tanımlar. Peter Mühlhäusler ise (Fill & Mühlhäusler, 2001), dili ekosistemlerle karşılıklı ilişki içinde olan bir yapı olarak görerek, dilsel ekolojiyi savunur, dil kaybını ekolojik bilgi ve çeşitlilik kaybıyla ilişkilendirir ve merkezden dayatılan dil politikaları yerine yerel dillere ve bilgi sistemlerine dayalı aşağıdan yukarı yaklaşımları önerir.

3. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve tarihsel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Çevre dilbilim alanında temel kabul edilen kitap ve makaleler taranmış ve elde edilen veriler açıklanmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. Çevre Dilbilimin Temel Kavramları

Çevre dilbiliminin kuramsal gelişiminde ilk adım, Einar Haugen'in 1972 yılında sunduğu "An Ecology of Language" başlıklı çalışmasıyla atılmıştır. Haugen (1972), dilleri canlı organizmalara benzeterek, onları sosyal ve kültürel çevrelerinde yaşayan varlıklar olarak konumlandırır. Bu yaklaşım doğrultusunda geliştirdiği temel kavramlar şunlardır: Dil değişimi (language change), dil ölümü (language death), dil planlaması (language planning), dil teması (language contact) ve dil çatışmasıdır (language conflict). Haugen'in dil ekolojisi modeli, dillerin çevresel koşullara adapte olan sistemler olarak ele alınmasını sağlar. Bu çerçevede, dilsel çeşitliliğin korunması, biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla paralel düşünülmelidir. Haugen'in yaklaşımı, çevre dilbiliminin doğa-insan-dil üçgenine dayalı ilk kuramsal temelini oluşturmuştur.

Alwin Fill (1993), çevre dilbiliminin kavramsal derinliğini ve kuramsal yönünü geliştiren önemli bir araştırmacıdır. Ona göre çevre dilbilimi, yalnızca dili incelemekle kalmayıp, aynı zamanda dilin dünyayı nasıl şekillendirdiğini ve çevresel sorunların dilsel kökenlerini sorgulamalıdır. Fill'in çevre dilbilimine kazandırdığı başlıca kavramlar şunlardır: Çevresel söylem, doğa temsilleri, sürdürülebilir dilsel pratikler ve dil ve dünya arasındaki karşılıklı etkileşimdir. Fill'in tanımına göre çevre dilbilim, "dil ile dünya arasındaki karşılıklı etkileşimleri dikkate alan ve bu doğrultuda çeşitliliğin ve küçük olanın korunmasına odaklanan bir dilbilim dalıdır." Bu yaklaşım, dilin ekolojik farkındalık yaratma kapasitesini vurgular ve söylemlerin dönüştürücü gücünü öne çıkarır.

Claude Hagège (Fill, 1993), 1985 yılında “çevre dilbilim” terimini bilimsel bağlamda ilk kez kullanan araştırmacıdır. Ona göre dil, insan ile doğa arasındaki ilişkinin temel taşıdır. Hagège, dilsel çeşitliliğin azalmasının, biyolojik çeşitliliğin azalmasıyla doğrudan bağlantılı olduğunu ileri sürer. Bu bağlamda çevre dilbilimin temel kavramları şunlardır: İnsan-dil-doğa üçgeni, dilsel çeşitlilik = ekolojik çeşitlilik ve dil ölümü = çevresel bozulma. Hagège'nin yaklaşımı, yalnızca çevreye yönelik farkındalık yaratmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel ve dilsel mirasın da korunması gerektiğini savunur. Bu nedenle çevre dilbilimi, etik bir sorumluluk da taşır.

Wilhelm Trampe (1990), çevre dilbilimi bağlamında söylem-temelli bir eleştirel model geliştirmiştir. Trampe, dilin sadece iletişimsel değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel gerçekliği inşa eden bir unsur olduğunu vurgular. Ona göre çevre tahribatının kabul edilebilir hale getirilmesi çoğu zaman söylemsel stratejiler aracılığıyla gerçekleşir. Bu bağlamda öne çıkan kavramlar: Susturma, ön-kodlama ve açık sistem olarak “dil-dünya” ilişkisidir. Trampe'nin yaklaşımı, doğanın nesneleştirilmesine ve sömürüye açık hale getirilmesine hizmet eden söylemleri analiz etmeyi amaçlar. Bu anlamda çevre dilbilimi, eleştirel dil bilincinin geliştirilmesine katkı sunar.

Dwight Bolinger (1980), çevre dilbilimine özgün bir katkı sağlayarak, dili çevresel kirlenmeyle benzer bir şekilde ele alır. Ona göre dil de hava ve su gibi kirletilebilir bir varlıktır. Özellikle medya, siyaset ve reklam söylemleri aracılığıyla doğaya zarar veren ideolojilerin yeniden üretildiğini savunur. Bu doğrultuda temel kavramlar: Dilsel kirlenme, manipülasyon söylemleri, ekolojik farkındalık ile söylem ilişkisi ve dilsel ideolojilerdir. Bolinger, dilin insan düşüncesini ve davranışlarını nasıl yönlendirdiğine dikkat çekerek, çevre dilbilimin etik boyutunu ve söylem analizine dayalı yönünü güçlendirmiştir.

Norman Denison (1982), Avrupa'daki dilsel çeşitliliğin korunması ve dil politikalarının bu bağlamda nasıl şekillendirilmesi gerektiğini tartışır. Ona göre, çevre dilbilim, Avrupa özelinde çok dillilik ve dil politikasının eleştirilmesi kavramları önem arz etmektedir. Denison, dilleri canlı birer varlık gibi ele alır. Diller, birbirlerinden

etkilenir, rekabet eder veya birbirini destekleyebilir. Denison, Avrupa'nın çok dilli yapısının kültürel zenginlik ve kimlik açısından korunması gerektiğini savunur. Ona göre dillerin baskınlığı, küçük dillerin kaybına yol açabilir. Bu demek oluyor ki, büyük dillerin (İngilizce, Fransızca, Almanca gibi) lehine olan dil politikaları, küçük dillerin varlığını tehdit eder.

Harald Hartmann (Fill, 1993), çevre dilbilimini sosyodilbilimsel temellere dayandıran araştırmacılarıdır. 1980 yılında tanımladığı çevre dilbilimsel değişkenler kavramı ile dilsel davranışları etkileyen çok boyutlu bir sistem ortaya koymuştur. Bu değişkenler sosyal, demografik, kültürel, politik, psikolojik, etkileşimsel ve dilbilimseldir. Hartmann'ın bu yaklaşımı çevre dilbilimin yalnızca çevresel değil, aynı zamanda toplumsal değişkenlerle birlikte anlaşılması gerektiğini ortaya koyar. Bu bağlamda çevre dilbilimi, birey ve toplumun dil kullanım biçimleriyle çevresel etkileşimlerini birlikte değerlendirir.

Michael Halliday (1990), 1990 yılında yazdığı "New Ways of Meaning: A Challenge to Applied Linguistics" adlı makalesinde, dilin çevresel krizle bağlantısına dikkat çekmiştir. Bu, çevre dilbilim alanının gelişmesine öncülük eden önemli metinlerden biridir. Öne sürülen bu fikirle Halliday, dilin çevresel yıkımı sürdüren yaşam tarzlarını ve ekonomik sistemleri yasal kılmada kilit bir rol oynadığını savunmaktadır. Bu bağlamda Halliday, özellikle kapitalist tüketim toplumunun ve bunun dilde nasıl temsil edildiğinin çevre üzerindeki etkisini vurgular. Ona göre modern toplumlar, dili kullanarak tüketimi yüceltmekte ve bu da doğaya zarar veren davranışların normalleştirilmesine yol açmaktadır. Bu nedenle dil, yalnızca iletişim aracı değil, aynı zamanda ideoloji üreten ve sürdüren bir araçtır.

Arran Stibbe (2015), çevre dilbilimin analiz yönteminin yanı sıra etik bir müdahale biçimi olduğunu savunmaktadır. Stibbe, dünyayı tahrip eden söylemlerin yerine, doğayla uyumlu ve sürdürülebilir yaşamı destekleyen söylemlerin teşvik edilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Stibbe'nin çevre dilbilimi eleştireldir ve yıkıcı söylemleri açığa çıkarır, yaratıcıdır ve alternatif, olumlu söylemler önerir, etikdir ve ekolojik bir değer sistemine dayanır. Stibbe'nin yaklaşımı, dili

ideolojiyle iç içe ele alır. Ona göre insanlar, dünyayı anlamlandırmak için belli dünya görüşlerine dayanır. Dil bu dünya görüşlerini kurar, yayar ve sürdürür. Bu dünya görüşleri ise doğa hakkında ne düşündüğümüzü, diğer canlılarla ilişkilerimizi ve tüketimi, büyümeyi, kalkınmayı nasıl anlamlandırdığımızı belirler.

Peter Mühlhäuser (Fill & Mühlhäuser, 2001), çevre dilbilimin çevresel değişimlerle olan karşılıklı ilişkisini inceleyen bir disiplin olduğunu savunmaktadır. Mühlhäuser'in öne çıkan üç kuramsal görüşü vardır. Bunlar çevre dilbilim, dil kaybı = çevresel tahribat ve top-down ve bottom-up dil politikaları eleştirisidir. Bu bağlamda dil bir ekolojik sistem içinde düşünülmektedir. Bu şekilde diller de ekosistemler gibi birbirleriyle ve çevreyle etkileşim hâlinindedir. Dilde meydana gelen değişimler, ekolojik, sosyolojik ve kültürel bağlamlardan etkilenir. Dil çeşitliliğinin yok olması, biyolojik çeşitliliğin kaybıyla paralel bir süreçtir. Bunun yanı sıra birçok yerli dilin yok olmasının, o dilin taşıdığı yerel ekolojik bilgi sistemlerinin de yok olması anlamına geldiğini söyler. Son olarak özellikle hükümetler tarafından uygulanan, merkezden dayatılan ("top-down") dil politikalarının hem dilsel çeşitliliği hem de ekolojik dengeyi bozduğunu savunan Mühlhäuser, bunun yerine, yerel bilgi sistemlerine ve yerel dillere saygı gösteren aşağıdan ("bottom-up") yukarı yaklaşımlar önerir.

4.2. Dilin Dönüştürücü Gücü

Araştırmalar, sürdürülebilirlik eğitimlerinde kullanılan dilin, bireylerin çevreye yönelik tutumlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla, dil yalnızca bir araç değil; aynı zamanda çevresel davranışları yönlendiren bir güçtür. Özellikle medya, reklam, siyaset ve eğitim alanlarında kullanılan çevresel söylemlerin dönüştürülmesi, ekolojik bilinç oluşturma için ön koşuldur.

4.3. Disiplinler arası Bir Gereklilik

Çevre dilbiliminin etkili olabilmesi için sosyoloji, çevre bilimleri, iletişim, eğitim ve politika gibi alanlarla iş birliği içinde yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylece, sadece kuramsal değil, aynı zamanda uygulamalı katkılar sağlanabilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, çevre dilbiliminin tarihsel gelişimini, kuramsal temellerini ve temel kavramlarını inceleyerek, dilin çevresel farkındalık oluşturmadaki rolünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapılan kuramsal analizler, çevre sorunlarının yalnızca biyofiziksel değil; aynı zamanda dilsel, kültürel ve toplumsal boyutlara sahip olduğunu göstermektedir. Einar Haugen'den Claude Hagège'e, Alwin Fill'den Wilhelm Trampe'ye kadar birçok araştırmacının katkıları doğrultusunda çevre dilbilimi; dil, söylem ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi çözümlemeye çalışan disiplinler arası bir alan olarak şekillenmiştir.

Çevre dilbilimin, dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığı, aynı zamanda çevreyle kurulan ilişkileri şekillendiren, pekiştiren ve dönüştüren bir yapı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca çevresel söylemlerin içeriği, biçimi ve kullanım bağlamı, bireylerin çevreye yönelik tutum ve davranışlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Bunların yanı sıra dilde yer alan metaforlar, kalıplaşmış ifadeler ve anlatı yapıları, doğayı nesneleştiren ya da sömüren ideolojilerin yeniden üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Dilsel çeşitliliğin korunması, kültürel ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, dil ölümleri çevresel bozulmalarla birlikte ele alınmalıdır.

Araştırma bağlamında eğitimde çevre dilbilime yer verilmesi önerilmektedir. Özellikle ilköğretimden üniversiteye kadar çevre ve sürdürülebilirlik temalı dil analizleri ders içeriklerine entegre edilmelidir. Medya ve siyasal söylemlerde çevresel dil kullanımı denetlenmeli, dönüştürülmelidir. Doğayı yalnızca kaynak ya da nesne olarak gören dilsel yapılar yerine, onu özneleştiren ve değer veren söylemler teşvik edilmelidir. Dilsel çeşitliliğin korunması için yerel diller desteklenmelidir. Özellikle tehdit altındaki yerel dillerin yaşatılması, kültürel ekosistemlerin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır.

Çevre dilbilim, dili yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, çevresel farkındalık ve dönüşümün etkin bir unsuru olarak ele alan, etik temelli ve çok katmanlı bir çalışma alanıdır. Bu doğrultuda, insan-doğa ilişkilerinin inşasında ve çevresel sorunların hem ortaya çıkışında hem

de çözüm yollarının geliştirilmesinde dilin belirleyici bir işlevi olduğu göz ardı edilmemelidir.

Çalışma, çevre dilbiliminin dil, sosyal yapı ve doğa arasındaki karşılıklı ilişkileri anlamlandırma ve dönüştürme gücünü vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular, dilin çevresel söylemleri şekillendirmedeki rolünü ve bu söylemlerin çevre üzerindeki etkilerini açık biçimde göstermektedir. Çevresel farkındalık oluşturma ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada dilsel stratejilerin önemi giderek artmaktadır.

Kaynakça

Bolinger, D. (1980). *Language, the Loaded Weapon. The Use and Abuse of Language Today*. London: Longman.

Denison, N. (1982). A Linguistic Ecology for Europe? *Folia Linguistica* 16/1-4 (5-16).

Fill, A. & Mühlhäusler, P. (2001). *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment*. Continuum.

Fill, A. (1993). *Ökoluistik: Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Halliday, M.A.K. (1990). *New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics*.

Haugen, E. (1972). *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen*. (Ed. AnwarS. Dil). Standford: Stanford University Press.

Stibbe, A. (2015). *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By*. Routledge.

Trampe, W. (1990). *Ökologische Linguistik. Grundlagen einer ökologischen Wissenschafts- und Sprachtheorie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.